

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

В роботі розглядається обґрунтований підхід до розробки структурно-функціональної моделі, спрямованої на формування професійної та комунікативної компетентності, з метою забезпечення ефективного процесу підготовки майбутніх філологів, що навчаються у вищих навчальних закладах. Структурно-функціональна модель будується та аналізується у зв'язку з професійною та комунікативною компетенцією майбутніх перекладачів у галузі авіації, що, у свою чергу, призводить до розробки концепції освіти, що застосовується до конкретних фахівців. Побудована модель формування професійної та комунікативної компетенції враховує основні тенденції щодо підготовки сучасних перекладачів, що формують їх професійну та комунікативну компетенцію. Як ціла система, модель має відповідну структуру, компоненти якої взаємопов'язані. Маючи на увазі цей факт, слід зазначити, що ця система складається з окремих систем нижчого порядку. В структурі запропонованої моделі автор розрізняє наступні блоки: об'єктивні, методологічні, змістовні та процедурні, оціночні та продуктивні. Папір також характеризує основні блоки структурної та функціональної моделі. На підставі досліджень, описаних у цій статті, автор припускає, що згадана вище модель сприяє ефективному формуванню знань та навичок, необхідних для майбутніх перекладачів у галузі авіації.

Автор виконує свої дослідження, враховуючи освіту та підготовку на основі компетентності як підходу до викладання та навчання, необхідних для набуття конкретних навичок майбутніми перекладачами. Тим не менше, в документі підкреслюється поєднання компетентності та комунікативних підходів, які можуть виявлятися у процесі формування міжособистісної компетенції майбутнього перекладача. Таким чином, автор пропонує свою власну ідею щодо моделі, призначеної для формування професійної та комунікативної компетентності майбутнього перекладача в галузі авіації. Ефективність моделі залежить від комплексності її компонентів, послідовного виконання завдань для досягнення своїх цілей та соціального попиту для сучасних перекладачів, які демонструють прийнятний рівень компетенції у діяльності в галузі цивільної авіації.

Ключові слова: модель, перекладач авіаційної галузі, компетентність, спілкування, методологія, педагогічні умови.

Постановка проблеми та її актуальність. Результати аналізу педагогічних, психологічних, філологічних, методичних праць, досвід підготовки перекладачів до майбутньої професійної діяльності зумовили доцільність розроблення структурно-функціональної моделі формування професійно-комунікативної компетентності (ПКК) під час навчання у закладі вищої освіти в майбутніх філологів, які оволодівають спеціальністю «Переклад» і можуть працювати за фахом в авіаційній галузі.

Модель (фр. *modele* – зразок) є уявною або матеріально реалізованою системою, яка відображає чи відтворює природний або соціальний об'єкт дослідження і здатна замінювати його простішим прототипом таким чином, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта (Антипова, 2006). Моделювання дозволяє детально вивчити обраний для дослідження об'єкт, допомагає створенню нової теорії, слугує засобом її обґрунтування, сприяє вибору найбільш доцільних стратегій і тактик педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують різні підходи до обґрунтування моделі: діяльнісний (Смірнова, 1977), суб'єктний (Климов, 2003; Іванова, 1992), професіографічний, системний, особистісний (Іванова, 1992; Суходольський 1976; Шадриков, 1982), задачний (Тализіна, 1986).

Структурно-функціональна модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів авіаційної галузі, обґрунтована нами, є концепцією змісту освіти фахівців конкретної спеціальності, водночас враховувались і вимоги полікультурного середовища майбутньої професійної діяльності, а тому в нашому дослідженні ми брали до уваги:

- сукупність вимог, які висуває до педагогічного процесу вищого навчального закладу сучасна педагогічна наука;
- сукупність соціальних вимог до випускника ВНЗ;
- сукупність вимог полікультурного середовища до фахівця з перекладу;
- сукупність вимог сфери екстремальної професійної діяльності до спеціаліста.

Зазначена вище модель виконує певні функції: 1) виступає засобом дослідження професійно-комунікативної компетентності як педагогічної категорії; 2) відображає послідовність формування студента як компетентного фахівця з перекладу та комунікативної особистості; 3) робить наочними основні позиції процесу формування ПКК майбутнього перекладача як фахівця авіаційної галузі; 4) узагальнює результати дослідження.

Для розуміння сутності та значущості запропонованої моделі щодо формування професійно-комунікативної компетентності перекладача авіаційної галузі важливим, на нашу думку, є уточнення нашого розуміння феномена спілкування. Ми дотримуватимемось загальноприйнятої у вітчизняній та зарубіжній науці думки про єдність спілкування та діяльності. «Такий висновок логічно витікає з розуміння спілкування як реальності людських стосунків, передбачаючи, що всі форми спілкування включені у специфічні форми спільної діяльності» (Андрєєва, 1994, с. 51). Ми погоджуємось із думкою В.А. Семиченко, що спілкування є взаємодією суб'єктів (Семиченко, 2002). Взаємодія – багаторівневе наукове поняття, тому існують різні підходи до його розуміння, що не заперечує саму сутність феномена спілкування. У кожному трактуванні є раціональне зерно, але нам найбільше імponує положення про те, що спілкування є взаємодією суб'єктів Семиченко, 2002, с. 31). Для нас важливе це положення, оскільки результатом професійної діяльності перекладача авіаційної галузі, яка може протікати й в екстремальних умовах, є досягнення взаєморозуміння, що неможливе без взаємодії. Доповненням цих положень можуть бути думки психолога і соціолога Дж. Хоманса. У межах біхевіористських уявлень про людину він розробив так звану теорію діадичної взаємодії, сутність якої полягає в тому, що вона являє собою обмін перш за все поведінковими реакціями на фоні певної соціальної ситуації. Взаємодія тим ефективніша, тим довше вона буде тривати, чим більший «зиск» отримує кожен з учасників спілкування (Хоманс, 1994). Для спілкування перекладача прийнятні ці положення.

Водночас ми дотримувемось думки про те, що особистісна складова професійно – комунікативної компетентності перекладача є також важливою, тому що взаємодія перекладача з клієнтом, з колегами передбачає суб'єкт-суб'єктний рівень стосунків. Видатний вітчизняний психолог І. Д. Бех презентує в науці «метод кільця», що являє собою психічне утворення, котре «...спричинено впливом вершинних смислів життя людини» (Бех, 2008, с. 49). Вчений аргументовано заявляє, що в контексті суб'єкт-суб'єктних відносин важливо, щоб «...вільне діяння суб'єкта... відбувалося в площині людської добродійності, а не завдавало шкоди іншим людям» (Бех, 2008, с. 48). Проектуючи дану тезу на предмет нашого дослідження, зазначимо, що спілкування перекладача із суб'єктами перекладацької діяльності передбачає уміння встановлювати контакт, адекватно оцінювати ситуацію з позиції співрозмовника, обирати власну позицію, залишаючись при цьому самим собою.

З огляду на наявність інтерперсонального компонента в структурі професійно-комунікативної компетентності майбутнього перекладача авіаційної галузі, вважаємо доречною думку В.А. Семиченко щодо міжособистісного спілкування: «Учасниками спілкування можуть бути конкретні люди чи групи людей, а також персоніфіковані результати їхньої праці. Спілкування прийнято називати міжособистісним, якщо в ньому беруть участь люди, не об'єднані в момент взаємодії якими-небудь структурними зв'язкам; до одних ситуацій взаємодії учасники спілкування можуть долучатись особистісно, до інших – лише якоюсь гранню своєї інтегральної індивідуальності чи як носія певної соціальної ролі. У першому випадку спілкування називають особистісно орієнтованим, в іншому випадку - діловим» (Семиченко, 1998, с. 10).

Мета статті: здійснити характеристику основних блоків функціонально-знакової моделі формування ПКК майбутнього перекладача авіаційної галузі, які сприяють досягненню її ефективності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розроблена модель враховує основні тенденції підготовки сучасного компетентного перекладача, спрямована на формування в нього професійно-комунікативної компетентності. Модель як система має відповідну структуру, компоненти якої взаємопов'язані, водночас ця система складається із систем нижчого порядку. У структурі запропонованої моделі виокремлюємо такі блоки: *цільовий, методологічний, змістово-процесуальний, оцінно-результативний.*

До *цільового* блоку належать *мета* та *завдання* формування професійно-комунікативної компетентності перекладача авіаційної галузі. *Метою* є забезпечення цілеспрямованого формування професійно-комунікативної компетентності перекладача авіаційної галузі. *Завданнями виступають:* систематичний розвиток студента як філолога, перекладача, фахівця з галузевого перекладу; педагогічне керівництво процесом формування професійно-комунікативної компетентності перекладача авіаційної галузі; забезпечення успішного всебічного розвитку студента як особистості, сучасного кваліфікованого фахівця з перекладу із сформованою готовністю працювати в галузі екстремальної діяльності. Мета і завдання розробленої моделі підпорядковуються *соціальному замовленню:* підготовка на основі

міжнародних стандартів кваліфікованого перекладача із сформованою до діяльності в авіаційній галузі професійно-комунікативною компетентністю.

До методологічного блоку належать методологічні підходи і принципи. У дослідженні ми користуватимемось такою дефініцією поняття «методологічний підхід»: вихідні, ключові педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), які мають загальнонауковий зміст (Енциклопедія освіти, 2008, с. 499). Актуальними для формування професійно-комунікативної компетентності перекладача авіаційної галузі, на нашу думку є, компетентнісний, комунікативний, професійно зорієнтований та рецептивний підходи.

Компетентнісний підхід використовувався в нашому дослідженні в тісному поєднанні з комунікативним та професійно орієнтованим підходами, оскільки метою його проведення було формування професійно-комунікативної компетентності як *інтегративного ресурсу*. Водночас наявність цієї єдності пояснюємо й тим, що нами зроблено уточнення, що *переклад* – це та сфера професійної активності людини, в якій спілкування перетворюється з фактора, який супроводжує її діяльність, у базову, професійно значущу категорію. А тому ми послуговувались поняттями «професійна діяльність» і «комунікативна діяльність» перекладача як синонімами. Єдність цих підходів виявляється і в структурі професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів авіаційної галузі, яка є цілісним *інтегративним* гнучким поєднанням лінгвістичної, інтеркультурної, інтерперсональної та технологічної компетентностей.

Важливість використання комунікативного підходу пояснюємо необхідністю формування в структурі ПКК майбутнього перекладача інтеркультурної та інтерперсональної компетентностей, що відбувається на основі психологічної взаємодії суб'єктів перекладацької діяльності. Перекладач авіаційної галузі є включеним у міжкультурну взаємодію, яка полягає у порівнянні та протиставленні дискурсивних практик в мовах А, В і С (мові відправника інформації, мові її отримувача та в мові перекладу). Для здійснення професійного перекладу фахівцеві недостатньо бути білінгвом. Для перекладачів авіаційної галузі ці знання є особливо значущими, оскільки їхня професійна діяльність відбуватиметься здебільшого в полікультурному середовищі. До складу інтеркультурної компетентності нами включено *країнознавчу, лінгвокраїнознавчу та соціолінгвістичну компетентності*. *Країнознавча компетентність* виявляється у володінні студентами знаннями про культуру країни, мова якої вивчається (знання географії, історії, економіки, державного устрою, особливостей побуту, традицій та звичаїв). *Лінгвокраїнознавча компетентність* передбачає сформованість у майбутніх перекладачів цілісної системи знань про культуру країни, мова якої вивчається та знань про будову мови, її систему, особливості, схожість та відмінність з рідною мовою. *Соціолінгвістичну компетентність* ми розуміємо як здатність фахівця організувати свою мовну поведінку відповідно до ситуації спілкування, враховуючи комунікативну мету, наміри, соціальні статуси комунікантів. Основними ознаками сформованості *інтеркультурної компетентності* є знання соціальних, соціокультурних правил використання мови; володіння нормами та установками конкретної культури країни, мова якої використовується для перекладу; реалізація комунікативного наміру, здійснення мовної дії та отримання результату у вигляді реакції співрозмовника; усвідомлення соціальних ролей співрозмовників в контексті їхньої культурно-мовленнєвої взаємодії.

Поєднання компетентнісного й комунікативного підходів виявлялось і в процесі формування *інтерперсональної компетентності* перекладача (здатність організувати й здійснювати міжособистісну комунікацію в ситуаціях професійного спрямування). Про її сформованість може свідчити сукупність знань і вироблених умінь з психології особистості, психології спілкування на особистісному рівні (про перцепцію, інтеракцію як важливі складові /функції спілкування, вплив індивідуально-психологічних особливостей особистості на вибір особистісного простору, засобів, методів, стилів взаємодії).

Доцільність використання професійно зорієнтованого підходу зумовлювалась потребою формування *лінгвістичної та технологічної компетентностей* як складових ПКК майбутніх перекладачів авіаційної галузі. Фах перекладача є насамперед лінгвістичною професією, а тому в складі лінгвістичної компетентності виокремлено такі складові, як мовна, мовленнєва та текстоутворювальна компетентності. *Мовна компетентність* є інтегрованим комплексом різнорівневих знань мовних норм, умінь їхнього функціонального використання в усних і писемних комунікативних актах із застосуванням адекватних стратегій і тактик мовної поведінки та здатностей мовця коректно розуміти інформацію, що передається йому вербальними засобами. *Мовленнєва компетентність* майбутнього перекладача формується і виявляється в чотирьох видах мовленнєвої діяльності як рідною, так й іноземною мовами: говорінні, аудіюванні, читанні, письмі. Це обізнаність перекладача із закономірностями породження і сприйняття на слух текстів рідною та іноземною мовами;

лінгвістичними засобами побудови і презентації різножанрового підготовленого та непідготовленого логічного і діалогічного мовлення; композицією та лексико-граматичними засобами побудови текстів різної жанрово-стильової спрямованості обома мовами; володіння вміннями розуміти на слух основні ідеї, загальний зміст і деталі різножанрового матеріалу іноземною мовою тощо. *Текстоутворювальна компетентність* є також важливою, адже необхідні неабиякі спеціальні знання, досвід й розвинені комунікативні здібності, оскільки в процесі текстотворення мовою перекладу фахівець утворює комунікативну рівність двох відрізків тексту в різних мовах; різномовні тексти стають комунікативно рівнозначними у процесі взаємодії суб'єкта й об'єкта перекладацької діяльності.

Як зазначалось вище, технологічна компетентність формується під впливом використання професійно зорієнтованого підходу. Її компонентами є *технічна компетентність* та *авіаційно-термінологічна*. До першої віднесено спеціальні знання і вміння студентів з *техніки перекладу*. До складу *авіаційно-термінологічної компетентності* належать знання про особливості перекладу технічної термінології, специфіку авіаційних термінів, умінь класифікувати їх за семантичними групами, здійснювати скорочення, володіння основами фразеології радіообміну, розуміння її надзвичайної надлишковості, доцільності використання лексичних повторів тощо.

Рецептивний підхід є специфічним щодо підготовки фахівців з іноземних мов підходом. Він використовується у сфері багатомовної освіти на основі концепції Euro Comprehension. Він є актуальним для формування ПКК майбутніх перекладачів авіаційної галузі, тому що перекладач здебільшого володіє декількома іноземними мовами, переважно спорідненими. До методологічного блоку розробленої нами структурно-функціональної моделі належать *принципи*, на яких базується конкретна стратегія перекладача і пов'язані з нею технічні прийоми. До них належать такі: «розуміння оригіналу завжди передуює його перекладу» (є обов'язковою умовою здійснення перекладацького процесу); «перекладати сенс, а не букву оригіналу»; «визначення смислової домінанти тексту; значення цілого важливіше за значення окремих частин; повна відповідність перекладу нормам мови перекладу».

Вище нами схарактеризовано методологічний блок моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів авіаційної галузі. Здійснимо аналіз *змістово-процесуального блоку*, який представлено змістом, формами, методами, прийомами й педагогічними умовами.

Зміст формування ПКК майбутнього перекладача авіаційної галузі реалізується в процесі викладання навчальних дисциплін фахової підготовки перекладача. Найвагомішими з цих дисциплін для формування *лінгвістичної компетентності* є: «Вступ до мовознавства», «Вступ до перекладознавства», «Теорія перекладу»; *інтерперсональної компетентності* - «Психологія ділового спілкування», «Основи ділової комунікації»; *інтеркультурної компетентності* - «Історія зарубіжної літератури», «Основи теорії міжкультурної комунікації», «Порівняльна граматики англійської та української мов», «Порівняльна лексикологія англійської та української мов»; *технологічної компетентності* - «Сучасні інформаційні технології в перекладацькій діяльності», «Комп'ютеризований переклад», «Практика перекладу галузевої літератури», «Переклад в авіаційній галузі», «Національні та міжнародні організації цивільної авіації».

Основними *формами* організації навчання студентів були аудиторна, позааудиторна, он-лайн; індивідуальна, парна, групова; бесіди, семінари, дискусії тощо. *Методи навчання* були представлені репродуктивними та інтерактивними. До специфічних методів навчання іноземної мови та перекладацької діяльності віднесено *свідомо-контрастивний* (дозволяє виявити як тотожності, так і відмінності між мовами, запобігає виникненню мовної інтерференції); *комунікативний* (передбачав практичну комунікацію, мовленнєву спрямованість навчання, опанування навичок мовленнєвої діяльності в процесі активного спілкування, використання подкастів: аудіоблоги або передачі, що викладаються в мережі у вигляді випусків, які можна легко завантажити на MP3-плеєр і слухати в зручній для слухача час).

Для формування ПКК майбутнього перекладача авіаційної галузі, особливо її технологічної складової, є особливі *технічні прийоми*, які порушують формальну подібність перекладу оригіналу, але забезпечують досягнення більш високого рівня еквівалентності.

Оцінно-результативний блок репрезентовано за допомогою структури ПКК майбутніх перекладачів авіаційної галузі (вона описана вище), критеріїв визначення високого, середнього й достатнього рівнів її сформованості. Результатом реалізації моделі формування ПКК майбутнього перекладача авіаційної галузі є висококваліфікований фахівець в галузі перекладознавства з високим рівнем професійно-комунікативної компетентності.

Висновки. Таким чином, у поданому вище матеріалі нами запропоновано власне уявлення про модель формування ПКК майбутнього перекладача авіаційної галузі. Її ефективність залежить від

грунтовності розуміння її складових, послідовного виконання завдань з реалізації мети та соціального замовлення на сучасного перекладача для діяльності в галузі цивільної авіації.

Список посилань

1. Антипова В. М. Компетентностный подход к организации дополнительного педагогического образования в университете / В.М. Антипова, К.Ю. Колесина, Г.Р. Пахомов. Педагогика. – 2006.- № 8. – С. 57-62.
2. Смирнова Е. А. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием / Е. А. Смирнова. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1977. – 136 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионала: Избранные психологические труды / Е. А. Климов. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж; Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 456 с.
4. Иванова Е. М. Психотехнология изучения человека в трудовой деятельности: учеб.-метод. пособие для студентов фак. психол. ун-тов / Е. М. Иванова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1992. – 94 с.
5. Суходольский Г. В. Структурно-алгоритмический анализ и синтез деятельности / Г. В. Суходольский. – Л. : ЛГУ, 1976. – 120 с.
6. Талызина Н. Ф. Теоретические проблемы разработки модели специалиста / Н. Ф. Талызина // Современная высшая школа. – 1986. – №2. – С. 134–194.
7. Щадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Щадриков. – М. : Издательство «Наука», 1982. – 186 с.
8. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для студ. вузов / Г.М. Андреева – 3-е издание. – М. : «Наука», 1994. – 228с.
9. Семиченко В. А. Психология деятельности : учеб. пособие для студ. вузов / Валентина Анатолиевна Семиченко. – К. : Издатель Эшке А.Н., 2002. – 248с.
10. Хоманс Дж. Социальное поведение как обмен // Современная зарубежная социальная психология : [тексты] / [под ред. Г.М. Андреевой, Н.Н. Богомоловой, Л.А. Петровской] – М. : МГУ, 1984. – С. 82-91.
11. Бех І. Д. Психомаяки у виховному процесі / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія «Педагогічна преса». – 2008. – №2(59). – С.40-49.
12. Семиченко В. А. Психология общения / В.А. Семиченко. – К.: Магістр-S, 1998. – 152 с.
13. Энциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень.- К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040с.
14. Семен Г. Використання рецептивної технології в учбовому процесі / Галина Семен // Комунікація в сучасному світі: Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. – Львів, 2018. – С.66-67.

N. Belous

MODEL INTENDED TO FORM PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TRANSLATORS IN THE AREA OF AVIATION

Summary. The paper considers a substantiated approach to the development of a structural and functional model intended to form professional and communicative competence in order to ensure an efficient training process for future philologists studying at higher education institutions. The structural and functional model is constructed and analyzed in relation to professional and communicative competence of future translators in the area of aviation, which, in turn, leads to the development of a concept of education applied to particular specialists. The constructed model for the formation of professional and communicative competence takes into account the main tendencies regarding the training of modern translators forming their professional and communicative competence. As an entire system, the model has an appropriate structure, the components of which are interconnected. Having this fact in mind, it should be noted that this system consists of separate systems of the lower order. In the structure of the proposed model, the author distinguishes the following blocks: objective, methodological, content and procedural, evaluative and productive. The paper also characterizes the main blocks of the structural and functional model. On the basis of the studies described in this article, the author presumes that the model mentioned above contributes to the effective formation of knowledge and skills required for future translators in the area of aviation. The author performs her studies considering the competency-based education and training as an approach to teaching and learning needed for acquiring concrete skills by future translators. Nevertheless, the paper emphasizes the combination of competence and communicative approaches that can be manifested in the

process of forming the interpersonal competence of the future translator. Thus, the author proposes her own idea pertaining to the model intended to form professional and communicative competence of the future translator in the area of aviation. The effectiveness of the model depends on the comprehensiveness of its components, the consistent fulfillment of tasks for the achievement of one's goals, and the social demand for modern translators who display an acceptable level of competence in civil aviation activities.

Keywords: *model, translator, aviation, competence, communication, methodology, training terms.*